

OM BIOLOGI OCH HANDLING

(Kolumn ÅU 19.8.99)

Lars Hertzberg

"Allmänna åklagaren talade mycket länge... I hans tal fanns allt det nyaste, som då var på modet i hans umgängeskrets, och som gällde...för den vetenskapliga vishetens sista ord. Där förekom både ärftlighet och förbrytaranlag och Lombroso och Tard och evolutionen och kampen för tillvaron och hypnotism och suggestion och Charcot och dekadans."

Passusen ingår i en satirisk skildring av en rättegång i _Leo Tolstojs_ "Uppståndelsen". Den är skriven för jämnt etthundra år sedan, men om man bytte ut vissa namn och termer kunde den lika gärna vara skriven idag. Poängen är att hans långa utläggning inte är avsedd att ha minsta relevans för själva rättegången. Dess syfte är att förläna en strålgans åt den juridiska förrättningen, ge den en aura av vetenskaplighet och upplysning.

*

I ÅU 16.7.99 kommenterar professor _Tom Reuter_ min kolumn om geneticismen (ÅU 24.6). Han framhåller att förhållandet mellan biologiska förklaringar av mänskligt beteende och "vanliga" förklaringar av människors handlingar är komplicerat, och på den punkten är vi överens. Han försäkrar också att de flesta biologer inte tänker så deterministiskt som jag framställde saken, och det är jag glad att höra. Och det är väl möjligt att vulgärbilden upprätthålls av andra än av biologerna själva. Man kan ju fråga sig varför massmedierna sällan ger utrymme åt mera nyanserade biologiska resonemang av den typ Tom Reuter eller _U. B. Lindström_ företräder, utan snarast verkar gå in för att förmedla en reduktionistisk människosyn.

"Reduktionism" är en "ingenting-annat-än"-uppfattning. Reduktionisten hävdar att den ena eller andra aspekten av mänskligt liv inte har den innebörd vi vanligen tillskriver den, utan i själva verket bör förstås i biologiska eller mekaniska termer. Nyligen stod det i _Svenska Dagbladet_ att förälskelse enligt några italienska neurologer "ingenting annat är" en form av mental störning. Religiösa föreställningar sägs förorsakas av kortslutningar i hjärnan. Sociobiologerna har gjort sig kända genom att hävda att människan bara är en robot vars liv syftar till att säkerställa de egna genernas fortlevnad. Osv, osv. Reduktionismen är ett slags begreppslig illusionskonst.

En förklaring till de reduktionistiska tolkningarnas framskjutna plats är antagligen att de är frapperande och samtidigt lättfattliga. Massmedierna tar inte alltid tar så allvarligt på sitt ansvar: rapporter om forskningsrön verkar snarast ha ett underhållningsvärde. Och det finns sällan filosofiskt utbildade redaktörer som kritiskt kan granska forskningsrapporter.

Sokrates framhöll att den som inser att hon inte förstår en sak är närmare sanningen än den som tror sig förstå men har fått allt om bakfoten. Dagens populärvetenskap opererar ofta enligt en _anti_sokratisk princip: det är bättre att få en felaktig förklaring som man förstår med lätthet än en riktig förklaring som kräver tankearbete.

*

Problemet är gammalt, i själva verket äldre än Tolstoj. Den tyska filosofen och aforistikern _Georg Christoph Lichtenberg_, som dog för jämnt tvåhundra år sedan, skrev så här:

“Att stundom en falsk hypotes är att föredra framför en riktig ser man i läran om människans frihet. Människan är förvisso inte fri, men det fordras djupa filosofiska studier för att inte föras vilse av denna föreställning, studier för vilka bland tusen som inte har tid och tålamod, och bland hundra som har det, knappt en har kapacitet.”

(Vi är benägna att le åt amerikanska myndigheter som vill förbjuda undervisning i evolutionsläran därför att de oroar sig för vilka konsekvenser det får för skolbarnens människosyn om de får lära sig att människan härstammar från djuren. Men deras bekymmer är kanske inte enbart löjliga, om man tänker på att inte ens vetenskapsmännen själva alltid kan underlåta att ge en ideologisk innebörd åt _Darwins_ lära.)

Svårigheten gäller, så skulle jag vilja uttrycka det, förhållandet mellan två perspektiv på människans beteende: ett inifrånperspektiv och ett utifrånperspektiv. Jag öppnar fönstret för att det har blivit kvavt i rummet: jag kan redogöra för varför jag gjorde det, vad som talade för att handla så – det är inifrånperspektivet. Jag nyser därför att några dammpartiklar kittlade håren på näsans slemhinna, reaktionen infinner sig vare sig jag vill det eller inte – det är utifrånperspektivet. Men de två perspektiven kan inte renodlas. Svårigheten uppstår ur det sätt på vilket de griper in i varandra. Gränsen mellan dem är inte absolut: väljer alkoholisten att dricka eller är han ett viljelöst offer för krafter han inte kan påverka? Är anorektikerns vägran att äta ett uttryck för hennes syn på tillvaron eller en produkt av fysiologiska skeenden?

I vissa fall är inifrånperspektivet en ren illusion. Anta att du har blivit hypnotiserad och har fått en posthypnotisk suggestion, som gör att du på slaget tre öppnar fönstret. Du säger själv att du vill göra det för att det är kvavt i rummet, men alla som såg på visste att du var programmerad att handla så och inte kunde hjälpa det.

Hur allmänt är det här? Enligt psykoanalytikerna är inifrånperspektivet ofta illusoriskt: de verkliga drivkrafterna bakom våra handlingar är i många fall förträngda önskningar, inte de

motiv vi själva uppger. Det verkar som om sociobiologer och evolutionära psykologer skulle vilja gå ännu längre i att ifrågasätta vår förmåga att förstå våra egna motiv.

Kan vi då inte tänka oss att det som gäller i vissa fall alltid gäller, att inifrånperspektivet _alltid_ är en illusion: vi handlar aldrig som vi gör därför att vi har goda skäl att handla så, utan vårt beteende styrs av för oss obekanta krafter? Problemet är att en sådan ståndpunkt upphäver sig själv. För om den är riktig så tror vi inte på den därför att vi tycker att det finns goda skäl att göra det, utan det är okända krafter som får oss att yttra de här orden eller som framkallar en känsla av övertygelse om att den är sann. Om inifrånperspektivet är illusoriskt så finns det i själva verket inte några handlingar, utsagor eller tankar överhuvudtaget. Det paradoxala är att om teorin är sann så kan vi inte omfatta den.